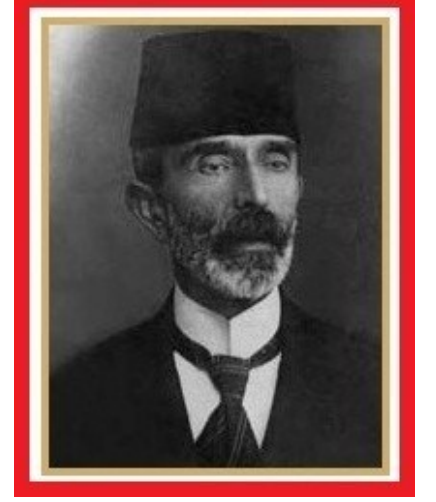

Mehmet Ziyaettin (Gözübüyük) Bey (1876-1944)

Siyasetçi, Milletvekili.

Gözübüyükzade Mehmet Ziyaettin Bey, 1876 yılında Erzurum'da Yeğen Ağa Mahallesi'nde, Ali Galip Bey ile Hatice Hanımın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini 1884'te Erzurum Rüştîyesinde tamamladıktan sonra medrese tahsiline başlamış ve o dönemde şehrin önde gelen müderrislerinden Hacı Recep Efendi'den icazet almıştır. Ardından Erzurum'daki Yeğen Ağa ve Köse Ömer Ağa medreselerinde hukuk alanında bir süre müderrislik yapmıştır. Müderrislik yaparken aynı zamanda belediye üyeliği, maarif üyeliği, istinaf üyeliği ve bir süre de vilayet müftü vekilliği yapmıştır.

Mehmet Ziyaettin Bey, Mütareke Dönemi'nde İstanbul'un işgali (16 Mart 1920) ve son Osmanlı Mebûsan Meclisi'nin İtilaf Devletleri askerleri tarafından dağıtılmasından sonra yapılan 1920 seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin desteğiyle 298 oy alarak I. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne Erzurum milletvekili seçilmiştir. Fakat yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle mazbatasını alamayan Ziyaettin Bey, Meclise dâhil olamamış ve bir süre sonra müstafi sayılmıştır. Ondan boşalan yere, 28 Ağustos 1920'de Erzurum'daki millî mücadele hareketinin önde gelen isimlerinden, Erzurum Kongresi azası Mehmet Nusret (Som) Efendi seçilmiştir.

Mehmet Ziyaettin Bey, milletvekilliği düştükten sonra Erzurum Darülhilâfetül Aliye Medresesi Müdürlüğüne atanmıştır. Bu görevdeyken 1923 seçimlerinde aday olmuş ve aldığı 402 oyla II. TBMM'ye yeniden Erzurum milletvekili seçilmiştir.

II. Dönem TBMM'de Diyanet ve Evkaf Komisyonuna seçilen, Mehmet Ziyaettin Bey, buradaki çalışmaları dışında milletvekilliği boyunca Meclis Genel Kuruluna bir takrir (önerge), bir teklif ve bir sözlü soru önergesi sunmuş, birkaç kere de söz alıp fikirlerini beyan ifade etmiştir. Ziyaettin Bey, 24 Ekim 1923 tarihli takririnde Men-i Müskirat (alkol yasağı) Kanunu'nun şiddetli bir şekilde uygulanması teklifinde bulunmuştur. Önergesinin gerekçelerini ortaya koyan hararetli bir konuşma da yapmıştır. Mehmet Ziyaettin Bey, takririni ise Erzurum milletvekillerinden Cazim Bey'in de imzasıyla 31 Ocak 1924 tarihinde Meclis Genel Kuruluna sunmuştur. Teklifinde; Karasu Nehri'nin mecrasının temizlenmesi için Nafia Vekâletinin 1924 yılı bütçesinden 20.000 lira tahsis edilmesinin yolunu açacak bir kanun çıkarılmasını istemiştir.

Ziyaettin Bey, 16 Ocak 1924 tarihinde ise Genel Kurul'a bir soru önergesi vermiştir. İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından vapur ve tramvaylarda kadınlarla erkekler arasına çekilen perdelerin kaldırılması için verilen emrin gerekçelerinin açıklanmasını içeren önergesinde ilk olarak; Müslüman kadınları, Ermeni, Yahudi ve Rum erkeklerle oturmaya mecbur bırakan bu emrin, dini ve milli değerlere aykırı düştüğünü, İslam devleti yapısına uygun olmadığını belirtmiştir. Ardından da Polis müdürünün bu emri verme yetkisini kimden aldığını, şayet Dâhiliye Vekilinden aldıysa,

bunun sağlayacağı sosyal, ahlaki ve siyasi faydanın ne olduğunu sormuştur. Bunun üzerine dönemin Dâhiliye Vekili Ferit Bey, Ziyaettin Bey'in önermesine cevaben; perdelerin sağlığa zararlı oldukları gerekçesiyle Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) Müdüriyetinin kararıyla kaldırıldığını, diğer taraftan adı geçen toplu taşıma araçlarında kadınların yerlerinin ayrı olduğunu söylemiştir. Fakat Ziyaettin Bey, bu konudaki katı tavrını sürdürerek, Dâhiliye Vekilinin cevabından sonra yeniden söz alarak eğer alınan karar sıhhi maksatlı ise kadınların haklarını da göz önüne alarak tramvaylarda erkeklerle kadınlara ayrı vagonlar tahsis edilebileceğini ya da araçlardaki eşyaların dezenfekte edilip, perdelerin değiştirilmesi suretiyle gerekli önlemlerin alınabileceğini belirtmiş, bu yüzden de perdelerin kaldırılmasındaki asıl gayenin aslında sıhhi sebepler olmadığını iddia etmiştir. Sözlerinin devamında ise her ferdin yenilik taraftarı olduğunu fakat her milletin kendine özgü bir de kültürünün olduğunu ve alınacak kararların bu kültüre uygun olması gerektiğini söylemiştir. Sözlerinin devamında da asriliğin ancak her tarafta asayişin temini, harap yerlerin imarı, yolların tesisi, şimendiferlerin kullanımı, halkın eğitimi, sanayinin geliştirilmesi ve halkın ekonomik seviyesinin yükseltilmesi ile gerçekleşebileceğini kaydetmiştir. Ziyaettin Bey, düşünceleri doğrultusunda; Avrupa'nın gökyüzünde uçakları uçarken Türkiye'de henüz kağıt arabalarının kullanıldığını, böylesi bir vaziyetteyken erkeklerin kadınlarla birlikte oturmasıyla ilerleme kaydedilemeyeceğini, medeniyet maskesi altında milletin sefaletle sürüklenemeyeceği ve mukaddesatıyla oynanamayacağını da söylemiştir. Bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Mehmet Ziyaettin Bey, söz konusu uygulamanın gerçekte çağdaşlık adına yürürlüğe konulduğunu düşünmüştür. Önermesine dair konuşmasını bitirirken medeniyetin, kadınlara açıklık serbestliği vermek olmadığını söylemesi ise bunun göstergesidir.

Ziyaettin Bey TBMM Genel Kuruluna bir de kanun teklifi sunmuştur. 19 Ocak ve 2 Şubat 1924 tarihli Meclis Genel Kurul içtimalarında müzakere edilen, Telgraf ve Telefon Kanunu'nun 7. Maddesinde değişiklik yapılarak telgrafların ücretlendirilmesi hakkında düzenleme içeren bu teklifine ilişkin bir de konuşma yapmıştır. Ziyaettin Bey, 26 Ocak 1924 tarihinde ise Askerlik Kanunu'nda, tecil işlemleri ile ilgili yapılacak düzenlemeler kapsamında birkaç arkadaşı ile birlikte medrese talebelerinin askerliklerini tecilleriyle ilgili düzenlemeler içeren 2 maddelik bir kanun layihası hazırlanması sürecine iştirak etmiş, görüş belirtmiştir. 12 Şubat 1924 tarihinde ise Belediye Vergi Rüşum Kanunu'na dair düzenleme kapsamında da görüş bildiren Ziyaettin Bey, aynı içtimada Meclis Genel Kuruluna ikinci kez getirilen metal para basımı hakkındaki kanun teklifine ise ret oyu kullanmıştır. 21 Şubat tarihinde yeniden Meclis Genel Kuruluna hitap eden Ziyaettin Bey, yapılan son oylamada ise bu kanuna kabul oyu vermiştir.

Ziyaettin Bey, 1924 yılı Bütçe Kanunu'nun Meclis gündemine gelmesiyle birlikte başlayan tartışmalar esnasında da oldukça dikkat çekici bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Müdafaa-i Milliye bütçesinin gereğinden fazla, Şer'iyye bütçesinin ise olması gerekenden az olduğunu ileri sürmüştür. Sözlerinin devamında savaş zamanında 47 milyon lira masrafı olan bir bütçenin, barış zamanında 27 milyon olarak belirlenmesini eleştiren Ziyaettin Bey, milletin ekonomik durumunun buna müsait olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Şer'iyye bütçesinin masrafı olan bir milyon liranın da Şer'iyye Vekâletinin teşkilat yapısına nispeten çok eksik olduğunu savunmuştur. Birinin fazlalığının, diğerinin ise noksan oluşunun uygun olmadığını söyleyen Ziyaettin Bey, konuşmasında ayrıca; bir milletin ilerlemesinin dini ve ilmi müesseselere karşı gösterilen itinaya bağlı olduğunu da vurgulamıştır. Ardından bütçeye alkollü içki için 5 milyon liralık bir meblağın eklenmesi düşüncesi üzerinden düşüncelerini açıklayarak; içkinin, birçok yuvanın yıkılmasının ve cinayetin sebebi olduğunu söylemiş, Amerika'nın halkını içkiden kurtarmak için büyük bir bütçe ayırmasına rağmen Türkiye'de bütçe açığını bu yolla kapatılmak istenmesini eleştirmiştir. Ziyaettin Bey, İstanbul gümrüklerinde yasaklanmasından sonraki süreçte alkollü içki ithalatının bütçeye etkisine dair rakamlar da sunduğu konuşmasının

sonunda ise son olarak; sihiye sağlık alanında bütçeye milyon liralara aktarılırken beş milyonluk bir gelir için halkın istikbaline zarar verecek bir uygulamanın yürürlüğe girmesini doğru bulmadığını söylemiştir.

Ziyaettin Bey, konuyla ilgili ayrıca; Meclis-i Âli'nin milleti reji belasından kurtarmak için büyük çaba sarf ettiğini hatırlatarak, alkollü içki işinin memleketin başına ikinci bir reji belâsı çıkaracağını, böyle olursa bütün evlerin meyhane olacağını ve içkiye yüksek vergi konulmaması halinde içki kaçakçılığının aratacağını da sözlerine eklemiştir. Ziyaettin Bey konuşmasının sonunda ise içki yasağının kaldırılmasına kimsenin razı olmayacağını belirterek, bütçeye gerekli katkının konulacak başka bir vergi ile sağlanabileceğini söylemiştir. Konuşmasında; fakir, aç, ayağında çarığı olmayan halka sahip bir ülkenin bütçe açığı verirken milletvekillerinin otomobillerle gezmesini eleştirerek tasarrufa gidilmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Yine bir otomobilin ayda 100 lira şoför ve benzin masrafının olduğunu kaydeden Ziyaettin Bey, milletvekillerinin meclise yaya gelebileceklerine vurgu yapmıştır. Burada vekili olduğu, Erzurum'un İspir kazasının bir köyünden kendisine ulaşan bir mektuba dayanarak; Tedrisat-ı İbtidaiye için belirlenen 1.500 kuruşluk verginin halkın bütçesini aştığı bilgisini de aktarmıştır. Bu uzun konuşmasının sonunda ise halkın büyük bir kısmının fakir olduğunu, bu yüzden belirlenecek bütçenin buna göre ayarlanıp, israftan, ağır vergilerden ve alkollü içkinin zararına yol açabilecek uygulamalardan kaçınılması gerektiğini söylemiştir.

Ziyaettin Bey, 1924 yılı Maarif Bütçesi ile ilgili müzakereler esnasında da bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında; Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda hiçbir hüküm olmamasına rağmen başta Rize olmak üzere ülke genelinde toplamda 479 medresenin kapatılmasını eleştirmiştir. Konuşmasının devamında; kanunla açılan müesseselerin yine kanunla kapatılacağını söylemiş, medreselerin programlarında çağdaş fen, matematik, cebir ve fıkıh yanında Fransızca gibi yabancı dile derslerinin yer aldığını, bu yüzden buraların neden imam ve hatip mekteplerine dönüştürüldüğünü, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda hüküm yer almayan bu değişikliğin hangi kanuna dayandırıldığını da sorgulamıştır. Bununla birlikte Ziyaettin Bey, özellikle hadis ve tefsir derslerinin önemi üzerinden yüksek ulema yetiştirilecek Darülfünun için medreselerin önemli kurumlar olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan aktardığı bu düşüncelerini eleştirenler de hükümetin gündeme getirdiği her önerinin hemen kabul edilmesi halinde Meclisin anlamının kalmayacağını cevabını veren Ziyaettin Bey, medreselerin kapatılmasının asıl amacının dini müesseseleri ortadan kaldırmak olduğunu ileri sürmüştür.

Ziyaettin Bey'in I. TBMM'deki bilinen son faaliyeti ise Muvazene-i Umumiye Kanunu kapsamında başlayan genel kurul müzakereleri sırasında yaptığı konuşmadır. Ziyaettin Bey konuşmasında emniyet ve asayişin muhafazasının ülke için önemine vurgu yapmış bu konuda etkili faaliyetler yapılmadığı eleştirisinde bulunmuştur. Ayrıca ahlak ve maneviyatın kuvvetli hale gelmesinde dini değerlere bağlılığın önemli olduğunu, aksi halde muvazenenin bozulacağını ve böylelikle de asayişin bozulup anarşinin artacağını belirten Ziyaettin Bey, bir müddetten beri taşrada ve İstanbul'da meydana gelen nahoş hadiselerin bu yüzden ortaya çıktığını iddia etmiştir. Kendisine yönelen eleştirilere ise cinayet vakalarının her geçen gün arttığı İstanbul'da 14.000 meyhane, 800 tane dans salonu bulunduğunu delil olarak sunmuştur. Bununla birlikte Ziyaeddin Bey, medenileşmenin, batının ahlakından ziyade ilminin alınmasıyla mümkün olabileceğini söylemiştir. Ayrıca; Japonya ve İngiltere gibi ülkelerden örnekler veren Ziyaettin Bey, sosyal hürriyet namına yapılanları ahlaksızlık olarak değerlendirmiş, İstanbul Florya'da erkeklerle kadınların birlikte denize girmesini eleştirmiştir. Konuşmasının devamında ise Mustafa Kemal Paşa'nın; *"Mücadele-i milliyenin yevmi mev'udundan şimdiye kadar ananâtı diniye ve milliyemiz ve mukaddesatımız tamamıyla mahfuzdur ve ilelebet mahfuz kalacaktır"* şeklindeki sözünü aktararak devletin dininin İslam olduğunu, bunun Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile de tespit edildiğini belirtmiştir.

Tüm bu konuşmalarından da anlaşılacağı üzere Ziyaettin Bey, İslamcı bir dünya görüşüne sahiptir ve fikirlerini ortaya koymaktan asla çekinmemiştir. Onun böyle bir düşünce yapısına sahip oluşunda hiç şüphesiz medrese eğitimi almış ve müderrislik mesleğinin bir mensubu olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Soyadı Kanunu'yla aile adına izafeten Gözübüyük soyadını alan Mehmet Ziyaettin Bey, milletvekilliğinden sonra İstanbul'a yerleşmiş, siyasetten tamamen uzaklaşıp, hat sanatıyla uğraşmıştır. 16 Aralık 1944 yılında vefat eden Mehmet Ziyaettin Gözübüyük, İstanbul Merkez Efendi Mezarlığına defnedilmiştir.

Mevlüt YÜKSEL

KAYNAKÇA

Tutanaklar

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, Kırk Dokuzuncu İçtima (6 Teşrin-i Evvel 1339).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, Elli Sekizinci İçtima (26 Teşrin-i Evvel 1339).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 4, İçtima Senesi: 1, Yetmiş İkinci İçtima (26 Kânunu-ı Evvel 1339)

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, Seksen Dördüncü İçtima (16 Kânunu-ı Sani 1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, Seksen Altıncı İçtima (19 Kânunu-ı Sani 1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, Doksanıncı İçtima (26 Kânunun-ı Sani 1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, Doksan Üçüncü İçtima (31 Kanun-ı Sani 1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, Doksan Dördüncü İçtima (2 Şubat 1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, Doksan Altıncı İçtima (6 Şubat 1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, Yüzüncü İçtima (12 Şubat 1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz Yedinci İçtima (20.2.1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz Sekizinci İçtima (21.2.1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz Dokuzuncu İçtima (23.2.1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz On Birinci İçtima (25.2.1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 7, İçtima Senesi: 1, İkinci İçtima (3.3.1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 8/1, İçtima Senesi: 2, Kırkinci İçtima (17.4.1340).

TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 13/1, İçtima Senesi: 2, Elli Beşinci İçtima (14.2.1341).

Telif Eserler

Muzaffer Taşyürek, **Erzurum Kongresi ve I. BMM'de Erzurum Milletvekilleri**, Dergâh Yayınları Erzurum Kitaplığı, İstanbul 2000.

Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923), I. Dönem Milletvekillerinin

Özgeçmişleri, III. Cilt, (haz. Fahri Çoker), TBMM Yayınları, Ankara (Tarihsiz).

Web Kaynakları

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d01/SM_165_1_1.pdf (Son Erişim: 20.07.2023).

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d02/SM_165_1_2.pdf (Son Erişim: 20.07.2023).

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d02/HT_165_1_2.pdf (Son Erişim: 30.07.2023).

Erzurum Ansiklopedisi, Tarih Coğrafya Kültür
Biyografi, <http://erzurumansiklopedi.com/mehmet-ziyaettin-gozubuyuk/> (Son Erişim: 18.07.2023).

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-ziyaettin-gozubuyuk-bey-1876-1944/?pdf=6618> adresinden erişilmiştir